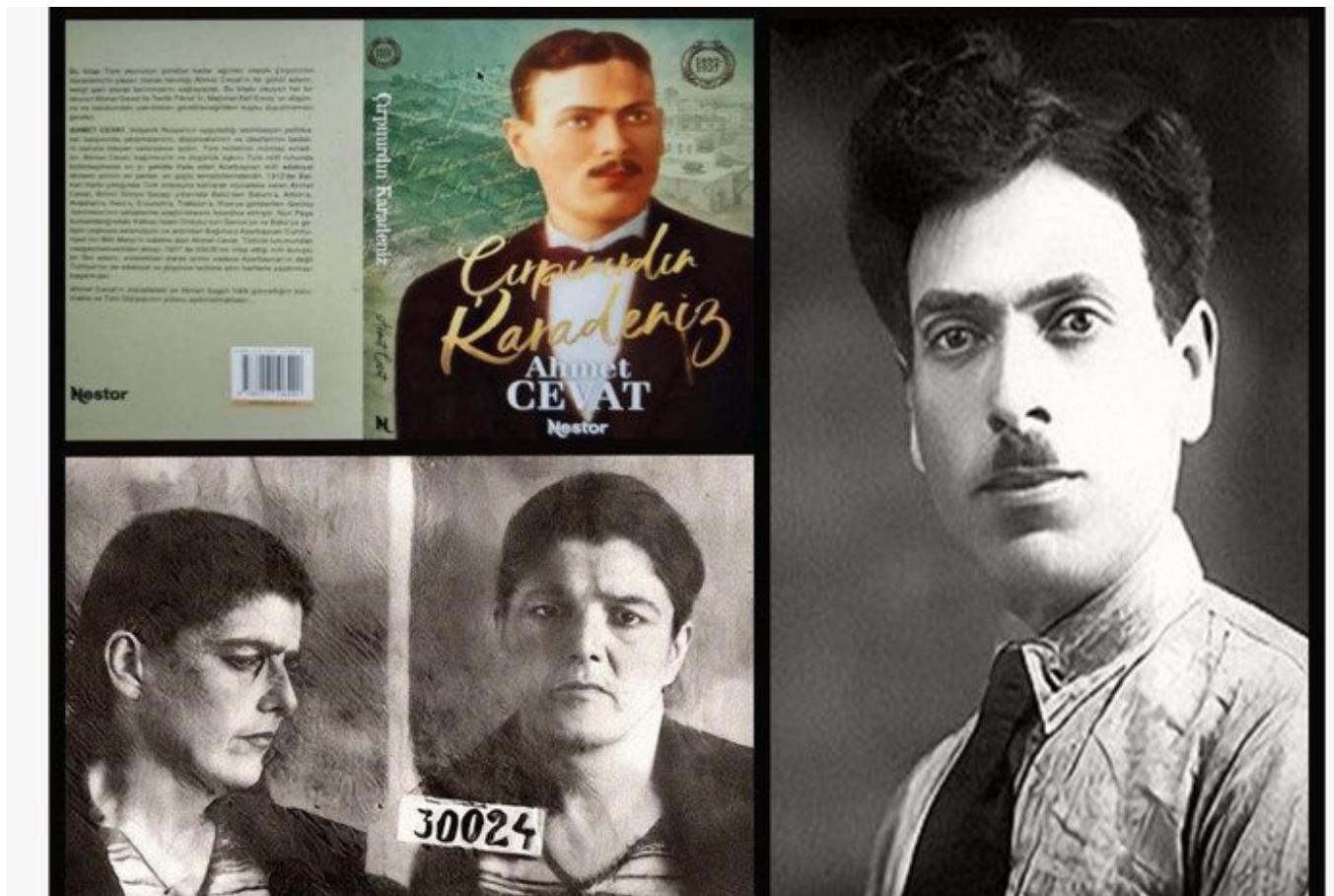

Türkçi şygyrlary ýazandygy sebäpli atyldy...

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Türkçi şygyrlary ýazandygy sebäpli atyldy... TÜRKÇI ŞYGYRLARY YAZANDYGY SEBÄPLI ATYLYPDY...

Ýokarda: Ahmet Jewatyň kitabı. Aşakda çepde – Şükriye Jewat, sagda Ahmet Jewat

Türk milliyetçileri (nasionalistleri) «Çyrpynardyň Garadeñiziň» awtoryny tanaýarlarмы?

Munuň iň ýeri-de AK partiýanyň Stambul boýunça welaýat bölüminiňem Türkiye bilen Azerbaýjanyň arasyndaky «dost-doganlyk gatnaşyklarynyň» çuñlugyny görkezmek üçin «Çyrpynardyň Garadeñiz» aýdymyny ulanypdy.

Hawa, tapawudy näme, açık konsert merkezlerinde ýa-da ýapyk zallarda geçirilýän ýygňanşyklaryň jemleýji böleginde eller

asmana galgap, barmaklar «bozgurt» yşaratyny eden badyna «Çyrpynardyň Garadeňizi» aýtmaga başlaýar. Ülküji, ýagny nasionalist-idealist (soňky ýyllarda käte syýasy yslamçy) düşünjäniň aýrylmaz bölegine öwrülen bu aýdyma nasionalistleriň eýe çykmagy işçi-zähmetkeş gatlagyndakylaryň gaharyny getirýär. Şonuň üçin ýakyn wagtlarda «Çyrpynardyň Garadeňiz» işçi-zähmetkeş çykyşlarynda aýdylyp başlansa geň görüp oturmagyň hajaty ýok. Ülküji jemagatyň nukdaýnazaryndan munuň iň geň ýeri «Çyrpynardyň Garadeňiziň» awtorynyň adyny aglabा köpüsiniň bilmeýänligi bilen birlikde aýdymyň sazyny ýazanyňam kimdiginiň hiç kimi gyzyklandyrmaýanlygydyr. Milliyetçi Hereket Partiýasynyň (MHP) ýolbaşy düzümindäki ketdeleriň gaharyny getirjegimi bilip duranam bolsam, aýtman geçip biljek däl, idealist (ülküji) ýaşlaryň «Çyrpynardyň Garadeňiz» şygrynyň awtoryny we aýdymynyň kompozitoryny bilmezligi örän uly masgaraçylyk we asla bagışlap bolmajak nogsanlyk. Aýdymçy **Azeriniň** şygryňam, sazynyňam asla we aspa ruhuna kybap däl görnüşde aýdýan «Çyrpynardyň Garadeňiz» bilen joşmk idealist ýaşlaryň medeniýetden, sungatdan nähili daşdadygyny görkezýän aýy mysallaryň biri boldy.

Aý-how, başyňza-gözüñize doneýin, heý size ýol-ugur görkezen biri çykyp, Ýaragly Güýcleriň Mehteriniň (Harby gimniniň) şygryňam, sazynyňam ruhuna kybap görnüşde aýdýan «Çyrpynardyň Garadeňizini» diňläp joşmagy kelläñize getirmediňizmi?

«Çyrpynardyň Garadeňiziň» awtorynyň we kompozitorynyň kimdigi sizi gyzyklandyrmadymy, heý? Oña-da ýok diýyäňizmi ýa?

Geliň, onda bu barada gysgaça ýazyp geçeýin...

«Çyrpynardyň Garadeňiz» şygrynyň awtory Ahmet Jewat Ahundzada 1892-nji ýylyň 5-nji maýynda şol wagtlar Patyşa Russiýasunyň çäklerindäki Azerbayjanyň Genje welaýatyna degişli Şemkir kazasynyň (etrabynyň) Aşakgy Seýfeli obasynda dünýä indi. 1898-nji ýylda kakasy aradan çykdy. Başlangyç mekdebiň üç ýylyny obasynda okandan soň ejesi bilen bile Genjä göçüpdir. Çaga ýaşlarynda arap-pars dillerini içgin özleşdiren Ahmet Jewat 1906-njy ýyldan başlap «Şa Apbas» metjidiniň garamagyndaky mekdepde bilimini dowam etdiripdir. Sapaklaryna yetisiginiň gowy bolandygy üçin Haýyr-sahawat jemgyýeti oña

her aý ýedi altyn pul goşmaça stipendiýa töläpdir. 1912-nji ýylda mekdebi tapawutlanan bahalar bilen tamamlan Ahmet Jewat geljekki ýyl Genjede Kawkazyň şeýhulyslamy Muhammedaly Pişnamazzadanyň ekzameninden geçip, «Türk we pars dilleri boýunça hormatly mugallym» titrine alypdyr.

Azerbaýjan Milli-Azat edijilik göreviniň synmaz şahsyyetlerinden bolan Kawkaz şeýhulyslamy Muhammedaly Pişnamazzada milli buýsanjyň, şeýle-de milli döwlet düşünjeleriniň orta çykyp bekemeginiň yzysüre 1918-nji ýylyň 28-nji maýynda Azerbaýjan Respublikasynyň yylan edilmegine getiren müddetde deňsiz-taýsyz rola eýe bolandygyny-da nygtaman geçip bilmeris.

1912-1913-nji ýyllarda ýaňy ýigrimi ýaşlarynyň başyndaka birküç sany egindeşi bilen Balkan uruşlaryna gatnaşan Ahmet Jewata Osmanly imperiyasynyň başdan geçirýän kynçylyklary ýiti täsirini ýetiripdir. 1914-nji ýylda Birinji jahan urşunyň başlanmagy bilen Mämmedemin Resulzadanyň eýelik edýän «Açyk söz» gazetiniň korrespondenti bolup işlän Ahmet Jewat Batumi, Ardahan, Kars sebitlerinden gazete habarlar, ýagdaýlara degişli zarisowkalar, şygylar ýollapdyr.

Şol döwürde Baku gazetlerinde Jewadyň nasionalistik ruhly şygylary çap edilipdir. Nebit milliarderi Hajy Zeýnelabidin Takizadanyň synanyşyklary bilen 1917-nji ýylda bary-ýogy bir nomeri çikan «Gardaş kömegini» žurnalyndan gelen girdejiniň Batumi, Kars, Ardahan, Erzurum sebitleriniň ýasaýylaryna paýlanyp berilmeginde Ahmet Jewatyň uly hyzmaty boldy.

«Çyrpynardýň Garadeňiz» şygryny bolsa, Ahmet Jewat Kasym 1914-nji ýylda Genjede gezip ýörkä osmanly harby flotyna degişli «Hamidiye» söweşjeň gämisiiniň Odessa portunda iki rus gämisiini gark etmehi baradaky eşiden habaryndan täsirlenip ýazypdyr.

1918-nji ýylyň 28-nji maýynda Musulman Gündogarynyň ilkinji garaşsyz respublikasy bolan Azerbaýjan Respublikasynyň jar edilmegini uly joşgun bilen garşylan Ahmet Jewat «Çyrpynardýň Garadeňiziň» gazetdäki neşirine türk nasionalizminiň atasy Hüseýin'ada Ali beýe gol çekdiripdir. Osmanly goşunlarynyň baş komanduýusisi Enwer paşanyň dogany Nury paşanyň serkerdeligidäki Kawkaz Yslam goşunynyň 1918-nji ýylyň 15-nji

sentýabrynda Azerbaýjanyň paýtagty Bakuny azat etmegini Ahmet Jewat iki günden soň «Azerbaýjan» gazetinde çap etdiren «Bismillah» şygyry bilen gutlapdyr.

1919-nyý ýylда Bakuda çap edilen «Milli nagmalar» («Milli Naqmeler») atly kitapda Ahmet Jewadyň «Watan gimni» atly şygyry ýerleşdirilipdir. Ynha, şol şygyram Şarkyň (Gündogaryň) ilkinji operasynyň kompozitory Üzeýir Hajybeýli tarapyndan Garaşsyz Azerbaýjan Respublikasynyň döwlet gimni hökmünde kabul edilendigine garamazdan, 1920-nji ýylyň 27-nji aprelinde döwleti aradan aýran Russiýa tarapyndan bir gyra zyňyldy we döwlet gimnliginden çykaryldy. Tä ol 1989-nyý ýylда Azerbaýjanyň azatlyksöýüji adamlary milli azat-edijilik göreşi üçin aýaga galanlarynda sözleri Ahmet Jewada, sazy Üzeýir Hajybeýlä degişli Garaşsyz Azerbaýjanyň döwlet gimni köceleri we meýdanlary ýaňlandyrjak günlerine çenli...

«Çyrpynardyň Garadeňiz» aýdymy-da Üzeýir Hajybeýli tarapyndan 1918-nji ýylyň sentýabrynda Kawkaz Yslam goşunynyň Bakuwy azat etmeginiň şanyna ýazyldy. Bakuwyň azat edilen gijesi Genjä premýer-ministr Fethaly han Hoýpa telegramma ugradan Nury paşa hökümetiň haýal etmän Genjeden Bakuwa gelmegini talap edipdir. Hökümét Bakuwa gelenden soň Döwlet Geňeşiniň başlygy Mämmedemin Resulzadanyň türk goşunynyň hormatyna beren zyýapatynda Mosartyň «Türk gimniniň» yzynbilen Üzeýir Hajybeýliniň sözleri Ahmet Jewada degişli «Çyrpynardyň Garadeňiz» aýdymy ýaňlandyrylypdyr.

Garaşsyz Azerbaýjan döwletiniň ýaşan 23 aýlyk döwründe Ahmet Jewadyň Türkiýä bildiren söygüsiniň we goýan hormatynyň nusgasy-da Enwer paşa bagışlap ýazan şygyrydy.

Ine, şular ýaly progressiw-nasionalist pozisiýasy we Türkiýe bilen ýygjam gatnaşyklary ýola goýmagyň tarapdary bolmagy Azerbaýjanyň 1920-nji ýylyň 27-nji aprelinde Sowet Russiyasynyň golastyna düşmeginden soň Ahmet Jewatyň başdan geçirilen horluklarynyň we ahyrsoñunda atylmagynyň sebäplerini düzüpdir.

Sosialistik sistemanyň getiren diýdimzorlogy, edýän basylary, gorky we ölüm endi̇sesi Ahmet Jewadyň döredijilik işleriniň üstünden edil «Demoklyň gulyjy» ýaly sallanyp durupdyr, bulam

az bolýan ýaly täze ideologiýanyň ornaşdyrylmagy üçin «bazara çykarylan» galam batyrlary türkçi-nasionalist-yşlamçy pozisiýasyndan el çekmedik ýazyjy-şahyrlara töhmet atma kampaniýasynyň başyny çekipdir.

Ahmet Jewatyň 1928-nji ýylда Stambulda çykan žurnalda şygylarynyň çap edilmeginden soñ sosialistik režimiň lýumpen ýazyjysumaklary muny amatly pursat hasaplap, oňa garşıy edýän hüjümlerini soňky derejesine çykarypdyrlar, hatda 20 ýaşly ýazyhy Mir Jelal «Hüsgär bolmalydyrys» diýip, Ahmet Jewaty we onuň bilen pikirdeş beýleki galamdaş ýoldaşlaryny didiwana mündüripdir.

Otuzyňy ýyllaryň ortalaryna gelinende täze režimiň basylaryndan sypmajagynyň görnüp durandygyna garamazdan Ahmet Jewat ýigrimi ýaşlaryndan bări gyşarman gelen pozisiýasyndan el çekmändir. 1937-nji ýylyň iýun aýynda tussag edilipdir, onuň aýaly Şükriye hanyma: «Äriňiziň Türkiýäniň içalysydygyny aýdyp ýüzüne duran ýagdaýyñzda sizi boşadyp bileris» diýlen teklip edilendigine garamazdan, Şükriye hanym: «Ahmet asla içaly däl. Garşysyna görkezme bermegiň onuň üçin ölümden has çökder ölüm jezasy bolar» diýip, bu naýynsap teklipden yüz öwrüpdir.

1937-nji ýylyň 13-nji oktyabrynda bary-ýogy 15 minut dowam eden sud mejlisiniň netijesinde atuw jezasyna höküm edilen Ahmet Jewat birnäçe sagatdan soñ atylypdyr. Şükriye hanym Gazagystana sürgün edilipdir, çagalary-da ýetimler öýüne tabşyrylypdyr.

1956-njy ýylда sowet häkimiýetiniň sud edaralary bigünä atylan millionlarça adamy aklanda, Ahmet Jewata berilen jeza-da ýatyrylypdyr we Şükriye hanym Azerbaýjana gaýdyp gelipdir.

Ynha, 1930-1938-nji ýyllarda türmä salynan, sürgün edilen, atuw jezasy berilen müňlerçe azerbaýjanly intelligentden biri bolan Ahmet Jewadyň yzynda şygylary, makalalary, terjimeleri we elbetde ýaş wagtlary oňlan türkçi-milliyetcı pozisiýasy miras galypdyr.

«Çyrpynardyň Garadeňiz» aýdymyny özlerine simwoliki aýdym edip alan türk nasionalistperi şol aýdymyň kompozitoryny we sözünüň awtoryny bilsinler diýip, şu gysgajyk makalamy ýazdyn.

Ahmet Jewatyň ähli eserleriniň girizilen kitaby bolsa meniň terjime etmegimde 2022-nji ýylyň ýanwar aýynda Stambulyň «Nestor» neşirýatynda çap edildi.

Neşirýatyň başlygy, hormatly işewür we neşirýatçy tanşym Taleh Bagiýewe, kitaba sözbaşy ýazan Baku uniwersitetiniň mugallymy professor Wagif Sultanly agama we kitabyň redaktory Şefika Babaýewa minnetdarlygyny bildirmek bilen kitapdan saylap alan iki şygryrymy siziň dykgatyňza ýetireshim gelýär:

• **SEN**

*Ruhum gözedürtme tümlük içinde
Çyrpynanda haraýyma ýetişdiň.
Gaý-tupanlar umydymy boganda,
Hydry bolup perýadyma ýetişdiň.*

Döwük ganat bilen çykmyşam ýola,
Ýüzleşdigim ýeri görmedim asla.
Argynlyk çökende ganata, gola,
Rowgat bolup ganatyma ýetişdiň.

Azaşypdym ýoldan, garşymda ölüm...
Ýaslara batypdy gülüm... Bilbilim.
Ölemde emelim solupdy gülüm,
Gözleň bilen sen dadyma ýetişdiň.

1913 ý.

• **GYZYMA**

*Mejalym bolsady, ýazybilsedim,
Kagyzyň ýüzüne bu derdi, gyzym.
Seniň musybatyň meniň derdimden
Neyläýin, gatba-gat beterdir, gyzym.*

Kim diýrdi ki, muny bir saba çagy,
Tarymar ediler ömrümiň bagy,
Ýüpek tarlarynyň gelse soragy,
Kalbynda ne güller biterdi gyzym.

Meniň musybatym gelmez ki, başa,
Dur diýdim, durmady, gözümde ýasa.
Aýtsadym derdimi gabyrda daşa,
Olam dil-dil bolup öterdi*, gyzym.

Süzülip, bir kere gelebilsediň,
Ýekeje gezeklik gülebilsediň.
Ýa-da ynalykly ölebilsediň,
Bütin gam-hasratym ýiterdi, gyzym.

Mekdep ýoldaşlaryň gördüler näden,
Jan beren sen bolduň, jany çykan men.
Sen çykyp gideňde täze älemden,
Meniň alnymdaky ne derdi®, gyzym?

Köllerim gurady, sonam aglady,
Ses berip sonama enem aglady.
Toýa diýip alan hynam aglady,
Maba gara daşlar gül berdi, gyzym.

Senden bir ýatlama galaýsyn diýe,
Wahh.. ýazybilsedim saña mersiýe.
Biçäre kalbymy seleňletmäge,
Ynan, tutuş ömrüm ýeterdi, gyzym.

1924 ý.

Maýis ALIZADE.

Ýekşenbe, 18.08.2024 ý.

*ötmek – saýramak Edebi makalalar